

A RÉGI MAGYAR BAROMFIFAJTÁK HASZNOSÍTÁSA A NEMZETI AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI PROGRAMBAN

Szalay István

*Kisállattenyésztési és Takarmányozási Kutatóintézet (KÁTKI),
Agrárökológiai és Génmegőrzési Osztály;
Magyar Kisállatnemesítők Génmegőrző Egyesülete (MGE), Gödöllő*

Az alternatív baromfifajták és baromfitenyésztésünk

A baromfitenyésztés a magyar mezőgazdaság egyik legfontosabb ágazata. A magyar baromfitermékek korábban – különleges minőségüknek köszönhetően – keresett cikkeknek számítottak az európai piacokon. Baromfitenyésztési hagyományainkra alapozva, az 1960-as évektől kialakult az intenzív („iparszerű”) baromfitenyésztés és termékelőállítás, az 1980-as évek végéig Magyarország az elsők között volt az egy főre jutó baromfihús, libamáj- és tollexport terén.

Az intenzív állattenyésztés kialakulásával azonban a régi, hagyományos fajták kiszorultak a termelésből, eltűntek, vagy jobb esetben génbankokban, fajtagyűjteményekben maradtak fenn. Ez a folyamat a fejlett országokban nagyjából lezajlott, míg a fejlődő országokban – a külföldi működő tőke kényszerű bevonásával – egyre kifejezettebbé válik.

Megfigyelhető az is, hogy minél intenzívebb egy állattenyésztési ágazat (minél nagyobb ráfordítással működik), annál nagyobb az alternatív fajták eltűnésének veszélye. Így az intenzív állattartási rendszerek terjedése különösen a baromfifajtákat fenyegeti, hiszen napjaink baromfitenyésztése szinte kizárólag a magas ráfordítással működő ágazatként jellemezhető, elsősorban a világszerte néhány fajtára vagy fajtaváltozatra alapozott csirkehús, tojás, pulyka- és kacsahús termelésben. A folyamatot jól jellemzi egy közelmúltban készült FAO felmérés is, melynek a háziállatfajokra vonatkozó összesített adatai szerint az adatbázisban szereplő fontosabb baromfifajok (házityúk, pulyka, gyöngytyúk, lúd, kacs) ismert létszámú populációval rendelkező fajtáinak több mint 60%-a mára veszélyeztetetté vált. A fontosabb emlős háziállatfajok (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske) fajtáira vonatkozó hasonló adat 24% körül alakul (lásd *1. ábra*).

A termelésből kiszorult és ezért veszélyeztetett helyzetbe került *alternatív háziállatfajták*, köztük kiemelten a baromfifajták védelme tehát továbbra is megoldásra váró feladat világszerte, mely a nemzetközi szervezetek és nemzeti intézmények, valamint a fajtafenntartásra és génmegőrzésre szakosodott civil szervezetek együttműködésével valósítható meg. Magyarországon nemzetközileg is elismert génmegőrzési tevékenység folyik, melynek

eredményeként a régi magyar állatfajták, így baromfifajtáink nagyobb része – igaz, sok esetben veszélyeztetettként – fennmaradt. Mindez a folyamatos, bár egyre csökkenő mértékű állami támogatás mellett a hazai génmegőrzést felügyelő Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, az egyes állatfaji szövetségek, fajtaegyesületek, felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek, nemzeti parkok és magántenyésztők érdeme.

Az alternatív baromfifajták hasznosítása

Háziállat-fajtáink hosszú távú fennmaradásának meghatározó feltétele a veszélyeztetett fajták újbóli hasznosítása. Ezért a génbankokban és fajtagyűjteményekben fenntartott őshonos és hagyományos baromfifajták (alternatív fajták) tudományos és tenyésztési hasznosítását a génmegőrzési programok részeként kell kezelnünk. Ez adhat megfelelő szellemi és gazdasági háttérrel ahhoz, hogy génbanki állományaink hosszú távon, változatlan formában fennmaradjanak és a kor igényei szerinti, mindenkori kutató-, nemesítő- és fejlesztő tevékenység számára alapként szolgáljanak.

Az alternatív baromfifajtákra kidolgozott természetes termelési módok alkalmazása tehát génmegőrzési szempontból is kiemelt jelentőségű. Míg az intenzív fajták általában csak egyhasznú (hús vagy tojás) tömegtermelésre alkalmasak, a kettős- vagy többhasznú baromfifajták hasznosításának egyik fő területe az ökológiai vagy ahhoz közelítő, természetes gazdálkodási forma. Az állattenyésztési és termékminőségi szempontokon túl a természetes gazdálkodás keretében felértékelődik a hagyományos kultúrnövény fajták takarmányozási célú hasznosítása, a különböző baromfifajták szerepe a talajelőkészítésben és növényvédelemben, a kevésbé hasznosítható vagy védett termő- és élőhelyek ökológiai szempontok szerinti művelésében. A hosszú távon *fenntartható gazdálkodás* egyik feltétele tehát hagyományos háziállat fajtáink – köztük a régi magyar baromfifélék - sokrétű mezőgazdasági hasznosítása.

Az alternatív háziállat-fajták hasznosítására új lehetőségeket nyújt az 1999-ben elfogadott Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) (*FVM, 1999*), mely részletesen foglalkozik a környezetkímélő, a természet védelmét és a táj megőrzését szolgáló mezőgazdasági (növénytermesztési és állattenyésztési) termelési módszerek alkalmazásának módjával és szakmai feltételeivel. A védelemre szoruló, alternatív fajtákat hasznosító ökológiai gazdálkodás fejlesztése a NAKP kiemelt céljai között szerepel.

A NAKP keretében a régi magyar baromfifajták hasznosítása az alábbi három szinten valósítható meg:

1. *A természetes vagy organikus baromfitenyésztés*, mely termék orientált, az elsődleges cél pedig a kiváló minőségű és humán táplálkozási szempontból is biztonságos baromfitermékek előállítása ellenőrzött feltételek és előírások szerint.
2. *A tágabb értelemben vett ökológiai mezőgazdaság*, ahol a növénytermesztés és az állattenyésztés egymásra épül és azonos fontosságú. A baromfitenyésztés, mint az ökológiai gazdaság szerves része, elsősorban annak teljessé tételét illetve segítségét jelenti, míg az ökológiai baromfitermék előállítás nem elsődleges, csak mint a teljes rendszer része jelentkezik.
3. *Az érzékeny természeti területek védelme* (pl. a nemzeti parkok) a hagyományos mezőgazdasági módok helyreállításával, mely hozzájárul az eredeti táj és környezet fenntartásához. A hagyományos állattenyésztésből származó termék előállítás csak másodlagos lehet és az eredeti természet- és környezetvédelmi célok megvalósítását nem befolyásolhatja.

A termékorientált *természetes vagy organikus baromfitenyésztés* csak úgy lehet hatékony, ha a termék minősége és mennyisége egyaránt megfelel a piaci kívánalmaknak. Ez azt jelenti, hogy sem az intenzív, nagy termékmennyiséget, ugyanakkor rosszabb minőséget adó fajták, sem a lényegesen kisebb termelékenységű, azonban kiváló termékminőségű fajták alkalmazása önmagában nem elegendő. A javasolt megoldás ebben az esetben a két típus különböző keresztezéseinek kialakítása.

A tágabb értelemben vett *ökológiai mezőgazdaság* gyakorlatában elsősorban az őshonos és egyéb alternatív fajták használata kívánatos, bár különböző fajtakeresztezések alkalmazása is elképzelhető, a hasznosítás típusától és a növénytermesztés igényeitől függően.

Az érzékeny természeti területek hagyományos mezőgazdasága, ezen belül az állattartás a területek adottságainak fenntarthatósága szerint kialakított, külterjes gazdálkodást jelent, melynek keretében kizárólag a helyi fajták és tájfajták használata engedhető meg, mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben.

A régi magyar baromfifajták rövid bemutatása

A KÁTKI baromfi-génbankjában a természetes tartásra és ökológiai gazdálkodásra legalkalmasabb, magyar őshonos vagy régen honosult fajok és fajták génmegőrzése, elittenyészteteinek fenntartása folyik (tenyésztő szervezet: Magyar Kisállatnemesítők Génmegőrző Egyesülete - MGE). A fontosabb régi magyar baromfifajokat és fajtákat az alábbiakban mutatjuk be (Báldy 1958, Biskup 1986, Szalay 2002. nyomán):

A magyar tyúk

Jellemzője a szélsőséges klimatikus viszonyok között is kitűnő élelemkeresési hajlama, ellenállóképessége, igénytelensége. Külön érdeme, hogy kiváló kotló, jó nevelő és gyorsan tollasodó. Húsminősége elsőrangú. Az őshonos magyar tyúkot fehér, kendermagos és sárga színben tenyésztjük. A fogolyszínű változat génbanki állományának kialakítása folyamatban van.

Az erdélyi kopasznyakú tyúk

A kopasznyakú erdélyi tyúkfajta hazája Erdély, ahonnan az 1870-es években terjedt el nyugat felé. Első ismert tenyésztője után „Szeremlei tyúk” néven is ismert. Igen kedvelték Erdélyben, ezen kívül a szerb és bosnyák hegyvidékeken is előfordult, ezért bosnyák tyúkként is emlegetik. Fehér, fekete és kendermagos színváltozatát tenyésztjük.

A rézpulyka

Főként az Alföld déli vidékein tenyésztették nagyobb számban, de szórványosan megtalálható volt Magyarország egész területén. Parlagi pulykafajtának tekinthető. Betegségekkel szemben ellenálló, kitűnő élelemkereső. A pipék edzettek és igénytelenek. Ökológiai gazdálkodásra kiváló fajta.

A bronzpulyka

Az 1800-as évek második felében keresztezés és fajtatiszta tenyésztés céljából hozták be Magyarországra. A fennmaradt bronzpulyka állományok részben honosultak, részben keveredtek a magyar parlagi pulykával, ezért génbanki megőrzésük mindenképpen indokolt.

A gyöngytyúk

Nyugat-Afrikában őshonos. Nem tudjuk, mikor került hazánkba, de a 20. században már tenyésztették. Régen honosult baromfifajta. Alkalmazkodóképessége kiváló, vad természete miatt természetes tartásra az egyik legalkalmasabb baromfiféleség. Fehér, kékesszürke, szürke és tarka színben tenyésztjük.

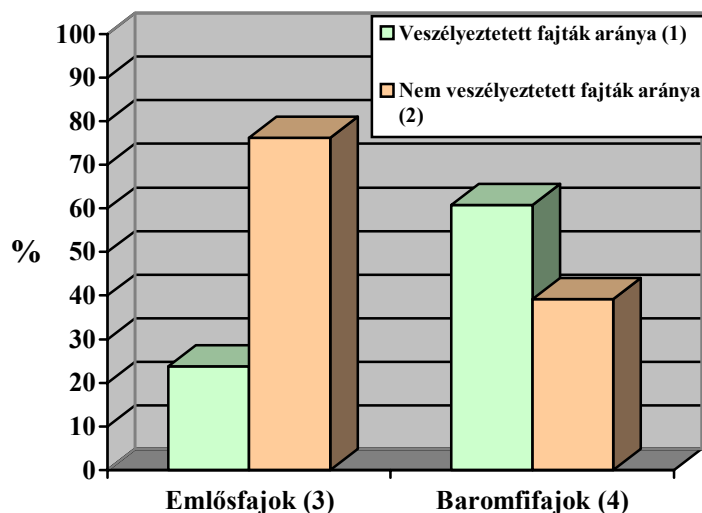
A magyar lúd és fodrostollú változata

A magyar lúd a Kárpát-medencében őshonos. Testnagysága, tojástermelése közepes, jó kotló fajta. Kiváló, különleges minőségű hús-, toll- és májtermelő. A 20 század elején még több tájfajtáját tenyésztették, ma már alig lelhető fel. Megőrzése mindenképpen indokolt.

A fodrostollú magyar lúd a magyar lúd különleges változata. Látványos, testtől elálló, fodros tollazata alapján előszeretettel tenyésztették hazánk különböző vidékein. A fodrostollú magyar lúd tarka színváltozatát tenyésztjük.

A magyar kacs

Parlagi kacsaféleségünk a magyar kacs, mely a mi viszonyainkat kitűnően bírja, a legedzettebb, legigénytelenebb és legellenállóbb. Kis testű és ezért tartása háttérbe szorult. Őshonos fajtánk, védetté nyilvánítása folyamatban van. Elsőrangú húsminőséget adó fajta, ökológiai gazdálkodásra, vizes élőhelyek hasznosítására kiváló. Fehér és tarka (vadas) színben tenyésztjük.

1. ábra: A fontosabb emlős- és baromfifajok ismert létszámú populációval rendelkező fajtáinak veszélyeztetettsége (összesített adatok)

Figure 1: Rate of breeds with known population data at risk of some important mammalian and poultry species. Summarised data.)

(1)Rate of breeds at risk, (2)Rate of breeds in safety, (3)Mammalian species,

(4)Poultry species

(Forrás: FAO, 2000.)

Irodalom

Báldy B. (1958): Házimadarak (Domestic birds). In: Magyarország állatvilága, XXI. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest. Biszkup F. (1986): Háziszárnyasaink eredete, domesztikációja és elterjedése. (Origin, domestication and diffusion of domestic birds.) Kézirat, KÁTKI, Gödöllő. FAO (2000): World Watch List – for domestic animal diversity. 3rd edition. FAO, Rome. FVM (1999): Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (National Agri-Environment Protection Programme). FVM, Budapest. Szalay I. (2002): Régi magyar baromfifajták (Old Hungarian Poultry). Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Summary

Poultry breeding is one of the most important branches of Hungarian animal production. Hungarian poultry products – for their special quality – were highly appreciated by the European market. At present, domestic poultry sector is almost exclusively characterised by intensive, high input production, especially in chicken, turkey and duck meat and table egg production. Parallel with the development of intensive poultry production, however, traditional Hungarian poultry stock breeding gradually disappeared, while maintenance and conservation of old breeds – under the supervision of the National Institute for Agricultural Quality Control and breeding NGOs – became the task of national parks, researchers and fancy breeders mainly, in order to save the unique, domestic varieties. Expansion of intensive farming threatens traditional poultry breeds all over the world much more than other domestic species, as it is shown by a recent FAO survey (*see Figure 1*).

Gene conservation can be complete if utilization of the breeds becomes a reality. In accordance with the National Agri-environment Protection Programme of the country, the following three levels of the use of traditional poultry breeds ensuring sustainable agrarian development and production can be put into practice: (1) *Natural or organic poultry production* is product oriented, where primary goal is to produce high quality and safe poultry products. The proposed use is to find crosses of local poultry varieties with intensive ones, which produce well under natural conditions. (2) *Complete ecological farming* is a system where ecological plant and animal production is equally important. It needs mainly the use of traditional poultry breeds, though some kind of crossing with intensive breeds can also be useful. (3) *Environment protection by traditional farming* of sensitive or highly sensitive territories. In that system, local varieties of indigenous animal breeds are preferred, while effectiveness of production have no real importance.

At the end of the paper, characteristics of traditional breeds and varieties of Hungarian poultry species, including domestic chicken, turkey, guinea fowl, goose and duck, maintained in KÁTKI gene bank are briefly discussed.